

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ - ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ»

Εγκληματολογικές Μελέτες

ΤΕΥΧΟΣ 1

*Υπάρχουν ghettos στο κέντρο της Αθήνας;
Εγκληματολογική διερεύνηση των κοινωνικών στάσεων
και αναπαραστάσεων*

Χριστίνα Ζαραφωνίτου και Ελένη Χρυσόχου

ΑΘΗΝΑ 2015

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΕΝΔΟΑΣΤΕΑΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

*Χριστίνα Ζαραφωνίτου, Καθηγήτρια Εγκληματολογίας,
Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο*

Ι. ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Η μελέτη της εγκληματικότητας σε σχέση με το χώρο/περιβάλλον ξεκίνησε ήδη από τον 19^ο αι., ενώ όλες οι σύγχρονες εγκληματολογικές προσεγγίσεις περιλαμβάνουν τη μεταβλητή του μεγέθους οικισμού στην προβληματική τους. Παράλληλα, αναπτύσσονται οι τεχνικές αποτύπωσης της εγκληματικότητας μέσα από τα σύγχρονα μοντέλα χαρτογράφησης και γεωγραφικής ανάλυσης, ενώ ιδιαίτερο βάρος αποδίδεται στο ρόλο των περιβαλλοντικών παρεμβάσεων στην πρόληψη της εγκληματικότητας. Επιχειρώντας μια σύντομη ιστορική αναδρομή, διαπιστώνουμε ότι πολλές από τις έννοιες αυτές αναδείχθηκαν μέσα από τη λεγόμενη οικολογική προσέγγιση της εγκληματικότητας και επανεξετάζονται μέσα από την πιο σύγχρονη εκφορά της Περιβαλλοντικής Εγκληματολογίας¹.

Πρόδρομοι των οικολογικών ερευνών ήταν οι ιδρυτές της Γαλλοβελγικής Χαρτογραφικής Σχολής, Α. Quetelet και Α. Μ. Guerry, οι οποίοι στις αρχές του 19^{ου} αιώνα προέβησαν στη γεωγραφική κατανομή της εγκληματικότητας και τη χαρτογράφησή της². Μέσα από τη δημιουργία της πρώτης εγκληματολογικής στατιστικής διεθνώς (Compte Général de la Justice Criminelle) στη Γαλλία, ήδη από το 1825, και την προσθήκη στοιχείων εγκληματολογικής γεωγραφίας με τη χρήση για πρώτη φορά της τεχνικής της χαρτογράφησης, η Σχολή αυτή συνέβαλε σημαντικά στη θεμελίωση της επιστήμης της Εγκληματολογίας. Στο πλαίσιο αυτό, διερευνήθηκαν οι γεωγραφικές διακυμάνσεις της εγκληματικότητας σε συνδυασμό με μια σειρά κοινωνικο-οικονομικούς, πολιτισμικούς και λοιπούς παράγοντες³.

Η Γαλλοβελγική χαρτογραφική σχολή επηρέασε την Οικολογική Σχολή του Σικάγου και γενικά τις επόμενες οικολογικές μελέτες της εγκληματικότητας⁴. Η

¹ Wortley R. & Mazerolle L. (eds.), *Environmental Criminology and Crime Analysis*, Wilian Publ., USA, Canada, 2008.

² Ζαραφωνίτου Χ., *Εμπειρική Εγκληματολογία*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2004, σ. 48.

³ Το ίδιο, σ. 54επ.

⁴ Φαρσεδάκης Ι., «Οι ευρωπαϊοί πρόδρομοι της (εγκληματολογικής) Σχολής του Σικάγου», στο Ν. Τάτσης, Μ. Θανοπούλου (επιμ.), *Η Κοινωνιολογία της Σχολής του*

ανθρώπινη οικολογία προσπαθεί να αναλύσει και να ερμηνεύσει τους κοινωνικούς μηχανισμούς ως αποτέλεσμα ανταγωνισμού και επιβίωσης ανάμεσα στη φύση, τους ανθρώπους και τα άλλα έμβια όντα. Πρόκειται για έναν παραλληλισμό μεταξύ διαφόρων φυτών και ζώων στο οικοσύστημα και την οργάνωση της ανθρώπινης ζωής στις κοινωνίες⁵. Οι πρώτες θεωρητικές απόψεις της νέας σχολής εκφράστηκαν από τους R. E. Park, E. Burgess, R. Mackenzie, μέσα από την συλλογή των άρθρων τους, που εκδόθηκε με γενικό τίτλο *The City*, από το πανεπιστήμιο του Σικάγο το 1925. Σύμφωνα με την προσέγγισή τους, υπάρχουν για τη ζωή των ανθρώπων «φυσικές περιοχές» αντίστοιχες με εκείνες των ζώων ή των φυτών⁶. Κάτω από αυτό το πρίσμα η πόλη αποτελεί προϊόν της φύσης, της ανθρώπινης φύσης, και είναι ένα οργανικό σύνολο, η «φυσική κατοικία» των ανθρώπων⁷. Οι τρεις συγγραφείς, ξεκινώντας από το Σικάγο και επεκτείνοντας την προσέγγισή τους και για άλλες αμερικανικές πόλεις, παρουσίασαν το μοντέλο των πέντε ομόκεντρων ζωνών στις οποίες χωρίζεται η πόλη και είναι οι εξής: η *πρώτη ζώνη* περιλαμβάνει τον κεντρικό τόμο των επιχειρήσεων και εμπορικών δραστηριοτήτων, η *δεύτερη ζώνη* είναι η αποκαλούμενη μεταβατική ζώνη, όπου οι κατοικίες παραχωρούν σταδιακά τη θέση τους στις βιομηχανίες ή επιχειρήσεις και είναι η πιο υποβαθμισμένη από άποψη ποιότητας ζωής, η *τρίτη ζώνη* κατοικείται από τους εργάτες της βιομηχανίας που κατάφεραν να φύγουν από τη μεταβατική ζώνη, η *τέταρτη ζώνη* είναι η ζώνη των ακριβών κατοικιών, ενώ η *πέμπτη ζώνη* είναι η ζώνη των προαστίων –αποκαλούμενη και πόλη-δορυφόρος- ικανή να στεγάσει μεγάλο αριθμό κατοίκων⁸.

Στη βάση αυτού του θεωρητικού σχήματος, οι Clifford Shaw και Henry McKay, πραγματοποίησαν την πολύ γνωστή έρευνά τους *Juvenile delinquency in urban areas*⁹. Η πολυετής έρευνα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν περιοχές στην πόλη –οι πιο υποβαθμισμένες- όπου η εγκληματικότητα αναπτύσσεται με τη μορφή «κοινωνικής παράδοσης», αδιαχώριστης από τη ζωή της τοπικής κοινωνίας. Στις περιοχές αυτές οι ανήλικοι κοινωνικοποιούνται βάσει αξιών που συγκρούονται με τις κρατούσες και αντιπαραβάλλονται με

Σικάγου, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2009, σ.σ. 104-9.

⁵ Γεωργίου Α., “Φυσικό και Κοινωνικό Περιβάλλον, Συσχετισμοί και Αλληλόδραση” στο Ζαραφωνίτου Χ. (επιμ.) *Η προστασία του περιβάλλοντος από εγκληματολογική σκοπιά, Τετράδια Εγκληματολογίας 1*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1996, σ.σ. 25-49(27).

⁶ Ζαραφωνίτου Χ., *Εμπειρική Εγκληματολογία, ό.π.*, 2004, σ. 138.

⁷ Το ίδιο.

⁸ Burgess E., “La croissance de la ville. Introduction à un projet de recherche”, στο Y. Grafmeyer & I. Joseph (Présentation) *L'école de Chicago. Naissance de l'écologie urbaine*, Aubier, RES, Champ urbain, Paris 1984, σ.σ. 127-142(131).

⁹ Shaw C., McKay H., *Juvenile Delinquency and Urban Areas*, University of Chicago Press, 1942.

αυτές. Η «εγκληματική σταδιοδρομία» προβάλλεται, έτσι, ως μία εναλλακτική 'σταδιοδρομία' στη ζωή των νέων που εμπλέκονται σε ομαδικές ή οργανωμένες μορφές εγκληματικότητας. Η χαρτογράφηση της εγκληματικότητας κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το υψηλότερο ποσοστό εγκληματικότητας συγκεντρωνόταν στην αποκαλούμενη «μεταβατική ζώνη» που ήταν και η πλέον υποβαθμισμένη περιοχή του Σικάγου.

Η διαπίστωση αυτή ερμηνεύθηκε ως αποτυχία της κοινοτικής κοινωνικοποίησης σε περιοχές των μεγαλουπόλεων που περιελάμβαναν ζώνες εργοστασιακής ή εμπορικής φύσης, υποβαθμισμένη κατοικία, πληθυσμιακή πυκνότητα, χαμηλό δείκτη οικογενειακού εισοδήματος και έγγειας ιδιοκτησίας και υψηλό δείκτη αλλοδαπών και εθνικών μειονοτήτων¹⁰. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά θεωρήθηκαν ενδεικτικά της *κοινωνικής αποδιοργάνωσης*¹¹, η οποία παρακώλυε την ομαλή κοινωνικοποίηση των ανηλίκων καθώς και τον αποτελεσματικό έλεγχό τους¹². Στη βάση αυτή, η αναμόρφωση των τοπικών κοινοτήτων αποτέλεσε τη βάση δημιουργίας, το 1932, του πρώτου περιβαλλοντικού προγράμματος πρόληψης, του *Chicago Area Project*, υπό την διεύθυνση του Clifford Shaw. Το πρόγραμμα εφαρμόστηκε σε έξι περιοχές του Σικάγου και περιελάμβανε ποικίλα προγράμματα αναβάθμισής τους και ενίσχυσης των κοινοτικών δεσμών στους κατοίκους τους¹³.

Το 1960, εμφανίστηκε στις ΗΠΑ, μια τάση αρχιτεκτονικού προσδιορισμού των εγκληματογόνων παραγόντων, αποδίδοντας εγγενή χαρακτηριστικά εγκληματογένεσης σε ορισμένες μορφές δομημένου (κτισμένου) περιβάλλοντος. Ενδεικτική στο πλαίσιο αυτό είναι η συμβολή της Jane Jacobs με το βιβλίο της *The death and the life of great american cities*¹⁴, στο οποίο υπογραμμίζει το συσχετισμό μεταξύ αισθήματος ασφάλειας και χώρου. Κάτω από αυτό το πρίσμα, οι ανασφαλείς περιοχές χαρακτηρίζονται από έλλειψη επιτήρησης και άτυπου κοινωνικού ελέγχου ορισμένων δημόσιων χώρων μονολειτουργικού χαρακτήρα (όπως πάρκα, εμπορικά κέντρα, δρόμοι, υπόγειες διαβάσεις) όταν αυτοί είναι ήσυχοι, κακοφωτισμένοι και ερημικοί. Για το λόγο

¹⁰ Ζαραφωνίτου Χ., «Η προστασία του περιβάλλοντος από εγκληματολογική σκοπιά», στο Χ. Ζαραφωνίτου (επιμ.), *Η προστασία του περιβάλλοντος από εγκληματολογική σκοπιά*, Τετράδια Εγκληματολογίας Ι, ό.π. 1996, σ.σ. 11-23 (15).

¹¹ Sutherland Ed., *Principles of Criminology*, Philadelphia, Lippincott Co, 1934, Wirth L., "Urbanism as a way of life", *American Journal of Sociology*, 44/1938, 1-24, Kubrin C. E. and Weitzer D., "New Directions on Social Disorganization Theory", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol. 40, 2003, σ. 374.

¹² Hughes G., *Understanding Crime Prevention, Social Control, Risk and Late Modernity*, Open University Press, Buckingham, Philadelphia, 1998, σ. 45.

¹³ Ζαραφωνίτου Χ., *Η πρόληψη της εγκληματικότητας σε τοπικό επίπεδο. Οι σύγχρονες τάσεις της εγκληματολογικής έρευνας*, Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα 2003, σ. 31.

¹⁴ Jacobs J., *The Death and the Life of Great American Cities*, N. York, Vintage, 1961.

αυτό και προτείνει τη μετατροπή τους σε πολυλειτουργικού χαρακτήρα περιοχές, ώστε να μη διακόπτονται οι κοινωνικές δραστηριότητες¹⁵.

Η προαναφερθείσα τάση ταυτίστηκε, πάντως, με τον αμερικανό αρχιτέκτονα Oscar Newman και το βιβλίο του *Defensible Space*¹⁶. Ο «προστατεύσιμος χώρος», σύμφωνα με τον Newman είναι εκείνος που προκύπτει από «μια σειρά μηχανισμούς, πραγματικά και συμβολικά εμπόδια, αυστηρά προσδιορισμένες περιοχές ελέγχου και βελτιωμένες δυνατότητες επιτήρησης» που συνδυαστικά θα επιτρέψουν στους κατοίκους να έχουν τον έλεγχο της περιοχής τους¹⁷. Υποστήριξε, μάλιστα, ότι τα ποσοστά εγκληματικότητας είναι τριπλάσια σε χαμηλού οικονομικού σχεδιασμού οικιστικά σύνολα υψηλής κάθετης ανάπτυξης, στα οποία κατοικούν χαμηλού εισοδήματος πληθυσμοί και τα οποία παρουσιάζουν μεγάλη πυκνότητα κατοίκησης σε σχέση με μικρότερης κάθετης ανάπτυξης γειτονικά οικιστικά σύνολα, ίδιας πληθυσμιακής σύνθεσης και πυκνότητας¹⁸. Το έγκλημα και ο φόβος είναι διάχυτα σε όλους τους κοινόχρηστους χώρους των πρώτων και ο μόνος «προστατεύσιμος χώρος» που προσφέρουν στους ενοίκους είναι το διαμέρισμά τους. Η αποτυχία των μεγάλων αυτών οικιστικών συγκροτημάτων οφείλεται στην αδυναμία των κατοίκων να ταυτιστούν με τους κοινόχρηστους χώρους, με αποτέλεσμα ο δημόσιος χώρος να βρίσκεται σε μια κατάσταση παρακμής που αυξάνει την εγκληματική δραστηριότητα¹⁹. Οι προτεινόμενες, κάτω από αυτό το πρίσμα, λύσεις επικεντρώνουν στο ρόλο του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού που θα διευκολύνει τις κοινωνικές επαφές και την επιτήρηση καθώς και τη χρήση «εμποδίων/φραγμών» για την αποτροπή εγκληματικών επιθέσεων. Η προσέγγιση αυτή δεν λαμβάνει υπόψη της το ρόλο της μετατόπισης της εγκληματικότητας, ενώ συναρτάται με τη δημιουργία 'πόλεων-φρουριών' μέσα από την επέκταση των μέσων ηλεκτρονικής επιτήρησης και περιστασιακής πρόληψης γενικότερα (συστήματα ασφαλείας, CCTV κλπ)²⁰.

¹⁵ Ζαραφωνίτου Χ., «Πόλη και φόβος του εγκλήματος: Παραγοντικές εμπειρικές προσεγγίσεις και τοπικές πολιτικές πρόληψης», στο Ν. Κουράκης (επιμ.), *Μνήμη II, Ι. Δασκαλόπουλου, Κ. Σταμάτη, Χρ. Μπάκα*, Τόμος Γ': *Μελέτες Εγκληματολογίας, Αντεγκληματικής Πολιτικής, Ιστορίας και Κοινωνιολογίας του Ποινικού Δικαίου*, Τομέας Ποινικών Επιστημών Τμήματος Νομικής Πανεπιστημίου Αθηνών, εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1996, σ.σ. 801-818(807).

¹⁶ Newman O., *Defensible Space*, N. York, MacMillan, 1972.

¹⁷ Muncie J., "Defensible Space", E. McLaughlin & J. Muncie (eds.), *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage Publ., 2006, σ. 115.

¹⁸ Το ίδιο.

¹⁹ Taylor R. B., Gottfredson S. D. and Brower S., "Block Crime and Fear: Defensible Space, Local Social Ties, and Territorial Functioning", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol. 21, 1984, σ. 4.

²⁰ Tonry M. & Farrington D. (eds.), *Building a Safer Society*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1995.

Εστιάζοντας στο ρόλο της πρόληψης, οι προσεγγίσεις που συνθέτουν τη σύγχρονη τάση της Περιβαλλοντικής Εγκληματολογίας, συνίστανται κατά κύριο λόγο στα παρακάτω:

- *Μοτίβα εγκλήματος (patterns in crime)* όπως εκφράστηκε από τους Brantingham²¹ και εστιάζει στο πώς τελούνται τα εγκλήματα σε σχέση με το χώρο και το χρόνο καθώς και στην αξιολόγησή τους προς όφελος της πρόληψής τους. Η προσέγγιση αυτή βασίζεται στην ιδέα του «εγκληματικού περιγράμματος» (*crime template*) το οποίο διαμορφώνεται και αναδιαμορφώνεται βάσει πληροφοριών και συμβολισμών που απορρέουν από την καθημερινότητα. Τέτοια *patterns* υπάρχουν για όλες τις κοινωνικές δραστηριότητες και για το έγκλημα και προσδιορίζονται από το χωρικό, κοινωνικό, νομικό και ψυχολογικό περιβάλλον. Καταλήγουν δε στην υπόδειξη του «καλού» (ευνοϊκού) και «κακού» (αρνητικού) στόχου ή θύματος στο πλαίσιο της διάπραξης ενός εγκλήματος²².

- Η πλέον αντιπροσωπευτική θεωρητική προσέγγιση στο πλαίσιο της Περιβαλλοντικής Εγκληματολογίας είναι η «*θεωρία της καθημερινής δραστηριότητας*» (*Routine activity theory*). Στο πλαίσιο αυτό το ενδιαφέρον δεν επικεντρώνεται στον εγκληματία –εφόσον δεν χαρακτηρίζεται από κάποια ιδιαιτερότητα ή παθολογία– αλλά στο έγκλημα, ως στοιχείο συναρτώμενο με τις καθημερινές δραστηριότητες. Οι περισσότερες εγκληματικές πράξεις τελούνται σε «ευνοϊκά» περιβάλλοντα και διαθέτουν σχεδόν πάντοτε τρία στοιχεία²³:

- Ένας πιθανός δράστης
- Ένας βολικός στόχος
- Η απουσία ενός κατάλληλου φύλακα

Όπως προαναφέρθηκε, ο καθένας μπορεί να είναι «πιθανός δράστης» έστω και αν κάποιοι υπεραντιπροσωπεύονται, όπως οι νέοι άνδρες, με κακές σχολικές επιδόσεις και χαμένες δουλειές. «Βολικός/κατάλληλος» στόχος ή θύμα θεωρείται οποιοδήποτε πράγμα ή άτομο που «τραβάει» τον δράστη σε ένα έγκλημα. Τέλος, «φύλακες» είναι οι πολίτες που ακούν τις καθημερινές τους δραστηριότητες, δεδομένου ότι οι αστυνομικοί ή ιδιωτικοί φρουροί σπάνια θα συμπέσει να βρίσκονται στον τόπο του εγκλήματος²⁴.

²¹ Brantingham P. & P., *Environmental Criminology*, Sage, B. Hills, California, 1981. Βλ. επίσης, των ιδίων: *Patterns in crime*, MacMillan, N. York, 1983.

²² Andresen M. A., "The place of environmental criminology within criminological thought", in Andresen M. A., Brantingham P. J., Kinney B. J., *Classics in Environmental Criminology*, Simon Fraser University Publ., CRC Press, Taylor and Francis Group, Canada, N. York, 2010, 5-28(26επ.).

²³ Felson M., Boba R., *Crime and everyday life*, Sage Publ., 4rth ed., 2010, σ. 28.

²⁴ Το ίδιο.

Αν και η παραπάνω προσέγγιση φαίνεται να βρίσκει μεγαλύτερη εφαρμογή στα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας, οι ιδρυτές της υποστηρίζουν ότι αφορά ευρύτερα την εγκληματικότητα αλλά κάθε τύπος εγκλήματος προϋποθέτει ιδιαίτερες συνθήκες τέλεσης. Το «*βασικό εγκληματικό τρίγωνο*» του John Eck, περιγράφει τις σχέσεις μεταξύ δράστη-στόχου-τοποθεσίας και χρόνου και των μηχανισμών που μπορούν να επηρεάσουν τις ευκαιρίες και τις λοιπές συνθήκες του εγκλήματος²⁵.

Έχοντας τις βάσεις της στην οικολογική προσέγγιση της Σχολής του Σικάγου, η θεωρία αυτή αναδεικνύει τη σημαντικότητα του περιβάλλοντος στην ανθρώπινη ζωή, το οποίο όμως αποτελεί μόνο μία όψη της. Εξίσου σημαντικός είναι ο ρόλος του περιβάλλοντος και των καθημερινών δραστηριοτήτων που σχετίζονται με αυτό στην κατανόηση της εγκληματικότητας. Οι Lawrence Cohen και Marcus Felson ορίζουν την «*καθημερινή δραστηριότητα*» ως «*οποιοσδήποτε επαναλαμβανόμενες και κυρίαρχες δραστηριότητες, οι οποίες καλύπτουν τις βασικές ανάγκες του πληθυσμού και του ατόμου, όποια κι αν είναι η βιολογική ή πολιτισμική τους προέλευση*»²⁶. Οι ίδιοι υποστηρίζουν μάλιστα ότι οι αλλαγές στις καθημερινές δραστηριότητες μέσα στο χρόνο, εξηγούν και τις αλλαγές στα χαρακτηριστικά του εγκλήματος. Την εξηγητική αυτή αξία της αναδεικνύουν²⁷ μέσα από την αναφορά στη χρονική περίοδο που ακολούθησε τον β' παγκόσμιο πόλεμο, όταν η οικονομική άνθιση συνοδεύθηκε (όπως δεν αναμενόταν από τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις) από αντίστοιχη αύξηση της εγκληματικότητας (κυρίως κατά της ιδιοκτησίας). Η εξήγηση θεμελιώθηκε μέσα από το επιχείρημα ότι η οικονομική βελτίωση οδήγησε στην αύξηση των δραστηριοτήτων εκτός του προστατευμένου περιβάλλοντος της οικίας (ψώνια, διασκέδαση κλπ). Ταυτόχρονα, επισυνέβησαν και άλλες σημαντικές κοινωνικοπολιτισμικές αλλαγές (γυναικεία χειραφέτηση, αύξηση νέων που εγκατέλειπαν το σχολείο και αύξηση των νέων γενικότερα λόγω αυξημένων γεννήσεων μεταπολεμικά). Με δεδομένη την αύξηση των καθημερινών δραστηριοτήτων εκτός προστατευμένου περιβάλλοντος, εξηγήθηκε και η αύξηση της θυματοποίησης και της εγκληματικότητας. Αναφορικά με τη σχέση οικονομικού εισοδήματος και εγκληματικότητας, διευκρινίσθηκε ότι δεν είναι γραμμική αλλά συνίσταται στο πώς επηρεάζει τη διαμόρφωση της καθημερινότητας.

Ενδεικτική σε *μακρο-επίπεδο* είναι η ανάλυση των Felson & Cohen²⁸ για την εξέλιξη των διαρρήξεων στις ΗΠΑ το διάστημα 1950-72 η οποία καταλήγει στη σημαντικότητα τριών δεικτών: τη συμμετοχή νέων ατόμων, τα οποία στην

²⁵ Το ίδιο, σ. 47.

²⁶ Andresen M. A., "The place of environmental criminology within criminological thought", *ό.π.*, 2010, σ. 15.

²⁷ Το ίδιο, σ. 16επ.

²⁸ Το ίδιο, σ. 17.

πλειονότητά τους ζούσαν μακριά από την οικογένειά τους, καθώς και στην ύπαρξη πολλών στόχων-ευκαιριών. Σε μέσο-επίπεδο, η εν λόγω προσέγγιση θεωρείται καταλληλότερος «δείκτης» από τη θεωρία της κοινωνικής αποδιοργάνωσης, ενώ σε μικρο-επίπεδο (ατομικό), μπορεί να αξιοποιηθεί στην πρόγνωση των πιθανοτήτων θυματοποίησης, όπως στην έρευνα των Kennedy & Forde²⁹, στον Καναδά που κατέληξε στην τυπολογία των πιο «πιθανών» θυμάτων βάσει του τρόπου ζωής τους, που ήταν: ανύπανδροι νέοι άνδρες, με χαμηλό εισόδημα και καθημερινές δραστηριότητες την εργασία, τα σπορ, τη διασκέδαση σε χώρους κατανάλωσης αλκοόλ, σινεμά κλπ, οι οποίοι περπατούν ή οδηγούν μόνοι.

▪ Όλες οι παραπάνω προσεγγίσεις βασίζονται στην έννοια της ορθολογικής επιλογής των δρώντων υποκειμένων (δράστες-θύματα). Έτσι, ενώ η θεωρία της κοινωνικής αποδιοργάνωσης μπορεί να διαφοροποιεί τα περιβάλλοντα βάσει των χαρακτηριστικών τους, η θεωρία της ορθολογικής επιλογής (*rational choice theory*) επικεντρώνεται σε τέσσερα βασικά κριτήρια που διαμορφώνουν την ατομική/υποκειμενική λογική απόφαση για τη διάπραξη ενός εγκλήματος. Αυτά είναι:

- αν θα διαπράξει κάποια φορά ή δεν θα διαπράξει ποτέ έγκλημα,
- αν θα επιλέξει ένα συγκεκριμένο στόχο ή όχι,
- πόσο συχνά θα εγκληματοί και
- αν θα αποστασιοποιηθεί και τότε από το έγκλημα³⁰.

Οι Clarke & Cornish³¹ επισήμαναν ότι πρόκειται για μια συνειδητή απόφαση βάσει μιας σειράς υποκειμενικών και αντικειμενικών παραγόντων. Πρέπει να διευκρινισθεί ότι βάσει αυτής της προσέγγισης, η απόφαση αυτή συγκεκριμενοποιείται ανάλογα με το έγκλημα ούτως ώστε κάποιος που αποφασίζει να κλέψει δεν σημαίνει ότι αποφασίζει και να σκοτώσει. Αυτή η παρατήρηση είναι πολύ χρήσιμη για την χάραξη αντεγκληματικών πολιτικών που θα πρέπει να γίνονται ανάλογα με το είδος της εγκληματικότητας.

Όλες οι παραπάνω θεωρητικές προσεγγίσεις συνδέονται κατ' εξοχήν με την περιστασιακή πρόληψη (*situational prevention*)³² εστιάζοντας κυρίως στις περιβαλλοντικές παρεμβάσεις που όταν είναι συστηματοποιημένες και συντονισμένες καλούνται *Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED)*.

▪ Σε κάθε περίπτωση, το ενδιαφέρον δεν εξαντλείται μόνο στο έγκλημα αλλά και στο φόβο του εγκλήματος και τη σύνδεσή του με περιοχές με

²⁹ Kennedy L. W. and Forde D. R., "Routine activities and crime: An analysis of victimisation in Canada", in *Criminology*, 28/1990, σ.σ. 137-152.

³⁰ Andresen M. A., "The place of environmental criminology within criminological thought", *ό.π.*, 2010, σ. 24

³¹ Clarke R. V. and Cornish D. B., "Modeling offenders' decisions: A framework for research and policy", in *Crime and Justice, An annual review of research*, 6/1985, 147-185.

³² Clarke R. V., *Situational Crime Prevention: Successful Case studies*, 2nd ed., Albany, N. York, Harrow and Heston, 1997.

σημάδια περιβαλλοντικής και κοινωνικής υποβάθμισης³³. Το στοιχείο που εξηγεί τις άτυπες αυτές κοινωνικές αντιδράσεις, έχει υποστηριχθεί ότι είναι ή αίσθηση περί έλλειψης ελέγχου στην περιοχή, η οποία έχει «παραδοθεί» σε εγκληματικές ή απειλητικές δραστηριότητες. Το κενό εμπιστοσύνης που εντοπίζεται στις περιοχές αυτές απέναντι στους μηχανισμούς του επίσημου αλλά και άτυπου κοινωνικού ελέγχου εξηγεί σε μεγάλο βαθμό και την ανασφάλεια που προξενεί.

Σχετική με την απουσία ελέγχου στην περιοχή και τη συνάρτησή της με το έγκλημα και την ανασφάλεια είναι και η γνωστή προσέγγιση των «σπασμένων τζαμιών», η οποία διατυπώθηκε το 1982 από τους J. Q. Wilson και G. L. Kelling³⁴. Στη βάση του σχετικού προβληματισμού τίθεται η σχέση μεταξύ κοινωνικής αποδιοργάνωσης και εγκληματικότητας. Η εικόνα των σπασμένων τζαμιών χρησιμοποιήθηκε για να εξηγήσει την υποβάθμιση μιας γειτονιάς σε περιοχή 'αντικοινωνικότητας', 'αταξίας' και εγκληματικότητας, εάν δεν αντιμετωπισθεί με προσοχή. Ένα σπασμένο τζάμι που δεν επιδιορθώνεται, δίνει την εντύπωση στους εγκληματίες ότι κανείς δεν ενδιαφέρεται και εφόσον υπάρξει και επόμενο, ότι η 'αταξία' είναι ανεκτή. Μέσα από μια αλληλένδετη πορεία 'αταξίας', ανασφάλειας και εγκληματικότητας, οι εν λόγω περιοχές αποφεύγονται από τους περαστικούς και σταδιακά 'παραδίδονται' σε αντικοινωνικές δραστηριότητες. Η προσέγγιση αυτή βασίστηκε ιδιαίτερα στην ενίσχυση της αστυνόμευσης και συνδέθηκε με την πολιτική της 'μηδενικής ανοχής'³⁵ που εφαρμόστηκε αρχικά στην Ν. Υόρκη και επηρέασε στη συνέχεια τις σύγχρονες τάσεις της αντεγκληματικής πολιτικής στο σύνολο των δυτικών κοινωνιών. Η σύνδεση της εγκληματικότητας και της ανασφάλειας με περιοχές 'αταξίας' και κοινωνικής αποδιοργάνωσης παραπέμπει συχνά σε εικόνες έντονου αστακού διαχωρισμού και πολιτισμικής διαφοροποίησης, με πιο ενδεικτική μορφή τα ghettos³⁶.

³³ Βλ. αντί άλλων Ζαραφονίτου Χ., *Ο φόβος του εγκλήματος. Εγκληματολογικές προσεγγίσεις και προβληματισμοί με βάση την εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου στο εσωτερικό της Αθήνας*, Μελέτες Ευρωπαϊκής Νομικής Επιστήμης, Εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002, ελληνικά/αγγλικά. Επίσης, Ζαραφονίτου Ch., "Fear of crime in contemporary Greece: Research evidence", in Ch. Zarafonitou (Guest Editor), Special Issue: *Fear of crime. A comparative approach in the European context*, *Criminology*, October 2011, σ.σ. 50-63.

³⁴ Wilson J. Q. και Kelling G. L., "Broken Windows", *The Atlantic Monthly*, March 1982, σ.σ. 29-38, καθώς και Kelling G. L. και Coles C. M., *Fixing Broken Windows: Restoring Order and Reducing Crime in our Communities*, N. York, Touchstone Books, 1996.

³⁵ Τζαννετάκη Τ., *Ο νεοσυντηρητισμός και η πολιτική της μηδενικής ανοχής*, Α. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2006.

³⁶ Zarafonitou Ch., with the collaboration of Chrysochoou E., "Environmental degradation, the image of ghettos and the fear of crime in the centre of Athens: research evidence", in *Proceedings of the International Conference on "Changing Cities": Spa-*

Η σύγχρονη προσέγγιση της ασπασκής εγκληματολογίας αξιοποιεί σε σημαντικό βαθμό τις περιβαλλοντικές διαστάσεις του φαινομένου για την καλύτερη κατανόηση και πρόληψή του³⁷. Η περιβαλλοντική εγκληματολογία (*environmental criminology*) θέτει το πλαίσιο μελέτης σύμφωνα με το οποίο «τα εγκληματικά περιστατικά πρέπει να γίνονται κατανοητά ως η συνισταμένη των δραστών, θυμάτων ή εγκληματικών στόχων και νόμων, σε ειδικά περιβάλλοντα και σε ιδιαίτερους χρόνους και τόπους»³⁸. Οι σχετικές έρευνες συνδυασμένες πάντα με τις κατάλληλες τεχνικές χαρτογράφησης της εγκληματικότητας, θεωρούνται ιδιαίτερα χρήσιμες στον τομέα όχι μόνο της κατανόησης της εγκληματικότητας αλλά της πρόληψής της μέσω περιβαλλοντικού σχεδιασμού³⁹.

II. Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑΣ

Η Αθήνα έφθασε να χαρακτηρίζεται από τη σημερινή υπερσυγκέντρωση πληθυσμού και τη μεγάλη ετερογένεια μέσα από διαδικασίες σταδιακής αστικοποίησής της, η οποία συναρτάται θετικά με ρεύματα εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης καθοριστικά για την ιστορία και την εξέλιξή της. Η ανάπτυξή της δεν έγινε, ωστόσο, βάσει οργανωμένου πολεοδομικού σχεδιασμού και τη φυσιολογία της προσδιόρισαν συγκυριακές πολιτικές, κοινωνικές αλλαγές και εσωτερικοί ανταγωνισμοί στο επίπεδο στέγασης.

Η ραγδαία αστικοποίηση⁴⁰ που χαρακτήρισε τόσο τη δεκαετία 1960-1970 όσο και την τελευταία εικοσιπενταετία συνοδεύθηκε και από μεγάλη ετερο-

tial, morphological, formal & socio-economic dimensions, ISBN: 978-960-6865-65-7, Skiathos island, Greece, June 18-21, 2013, σ.σ. 726-734.

³⁷ Ζαραφωνίτου Χ., «Φόβος του εγκλήματος, θυματοποίηση και ποιότητα ζωής στο περιβάλλον της ελληνικής πρωτεύουσας», στο Χ. Ζαραφωνίτου (επιμ.), *Πόλη, εγκληματικότητα και ανασφάλεια στην εποχή της οικονομικής κρίσης*, Πρακτικά Ημερίδας του ΠΜΣ Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου με το Ινστιτούτο Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής και το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, εκδ. Διότικος, Αθήνα 2013, σ.σ. 23-43.

³⁸ Wortley R. & Mazerolle L., "Environmental criminology and crime analysis: situating the theory, analytic approach and application", in R. Wortley & L. Mazerolle (eds.), *Environmental Criminology and Crime Analysis*, Willan Publ., USA, 2008, σ.σ. 1-18(1).

³⁹ Πρόκειται για την πολύ διαδεδομένη *Crime Prevention Through Environmental Design* (CPTED), σύμφωνα με την οποία «ο κατάλληλος σχεδιασμός και η αποτελεσματική χρήση του κτισμένου περιβάλλοντος μπορεί να οδηγήσει σε μια μείωση του φόβου και του ενδεχόμενου του εγκλήματος και σε μια βελτίωση της ποιότητας ζωής» (T. Crowe, *Crime Prevention Through Environmental Design: Applications of Architectural Design and Space Management Concepts*, Butterworth-Heinemann, 2000, σ. 46).

⁴⁰ Zarafonitou Ch., *Criminalité violente en contexte urbain. A Athènes, produit d'urbanisation rapide*, Thèse de doctorat, Université Paris II, 1989.

γένεια. Μετά το 1990, οι κεντρικές περιοχές της πρωτεύουσας επηρεάστηκαν ιδιαίτερα από το πρώτο σύγχρονο μεταναστευτικό ρεύμα που προερχόταν κυρίως από βαλκανικές χώρες. Από το 2005 περίπου και μετά, ένα νέο μεγαλύτερο και πιο ετερογενές ρεύμα εξωτερικής μετανάστευσης από χώρες της Ασίας και της Αφρικής επηρέασε τη φυσιογνωμία της κοινωνικής ζωής της πρωτεύουσας και κυρίως των κεντρικών περιοχών της. Το νέο αυτό ρεύμα συνέπεσε με την εμφάνιση μιας παγκόσμιας οικονομικής κρίσης της οποίας οι συνέπειες έγιναν ιδιαίτερα εμφανείς στην Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια.

Στο πλαίσιο αυτό, παρατηρείται αντίστοιχη ένταση και των κοινωνικών προβλημάτων με αντίστοιχη ανισοκατανομή στο εσωτερικό των περιοχών της πρωτεύουσας, με πιο επιβαρυσμένο το κέντρο της. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγεται και η εγκληματικότητα η ποσοτική και ποιοτική μετεξέλιξη της οποίας είναι ενδεικτική μιας γενικότερης επιδείνωσής της⁴¹.

Οι διεθνείς έρευνες θεμελιώνουν μια ισχυρή συσχέτιση μεταξύ του φόβου του εγκλήματος και ορισμένων χαρακτηριστικών της γειτονιάς που την προσδιορίζουν ως «υποβαθμισμένη περιοχή» (*deprived area*)⁴², όπως είναι σπασμένα τζάμια, γκράφιτι, σκουπίδια στους δρόμους, ερειπωμένα κτίρια, κακός φωτισμός δημόσιων χώρων, δημόσια χρήση ναρκωτικών κ. λπ. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, οι ευκαιρίες εγκληματικής δράσης αυξάνονται στις εν λόγω περιοχές, όταν οι μη εγκληματικές μετακινήσεις και δραστηριότητες περιοριστούν εξ αιτίας του φόβου που προκαλεί η φήμη τους αυτή και εξαιτίας της εντύπωσης περί ανικανότητας ελέγχου του εγκλήματος στην εν λόγω περιοχή.

Τα στάδια που ακολουθεί η μετατροπή κάποιων περιοχών της πόλης σε «ζώνες ανασφάλειας» αφορούν κατά κύριο λόγο τις περιοχές του κέντρου της πόλης, τις οποίες εγκαταλείπουν προοδευτικά οι μόνιμοι κάτοικοί τους -μεσαιάς και ανώτερης κοινωνικής προέλευσης- ενώ στη θέση τους εγκαθίστανται μη μόνιμοι πληθυσμοί με πολλά κοινωνικά προβλήματα, σύμφωνα και με τη θεωρητική προσέγγιση της οικολογικής σχολής του Σικάγου. Η αλλαγή αυτή της φυσιογνωμίας των κατοίκων τους έχει ως συνέπεια τη χαλάρωση της πίεσης για προσφορά καλύτερων κρατικών υπηρεσιών και στην περίπτωση αυτή η εγκατάσταση δραστηριοτήτων που προσδίδουν κακή φήμη στην περιοχή είναι σχεδόν βέβαιη.

Η διαβάθμιση του φόβου του εγκλήματος προκύπτει από όλες τις έρευνές μας στην περιοχή της πρωτεύουσας, με κυριότερη παρατήρηση ότι τα

⁴¹ Ζαραφώνιτου Χ., «Φόβος του εγκλήματος, θυματοποίηση και ποιότητα ζωής στο περιβάλλον της ελληνικής πρωτεύουσας», *ό.π.*, 2013.

⁴² G. Hideg & R. Manchin, *Environment and Safety in European Capital, based on the data of the European International Crime Survey (EU ICS)*, Gallup Europe, E U I C S Working Papers.

υψηλότερα ποσοστά φόβου εντοπίζονται σταθερά στο Κέντρο της⁴³. Η ανασφάλεια των κατοίκων του Κέντρου της Αθήνας συναρτάται με μια σειρά παραμέτρους της υποβάθμισης της ποιότητας ζωής σε καθημερινό επίπεδο, όπως:

- Η περιβαλλοντική υποβάθμιση
- Οι μεγάλες διαστάσεις των σχετικών με τα ναρκωτικά προβλημάτων
- Η ανεξέλεγκτη παράνομη πορνεία – trafficking
- Ο υπερβολικά μεγάλος αριθμός μεταναστών-προσφύγων κλπ
- Η μεγάλη πολιτισμική ετερογένεια
- Οι εκτεταμένες διαστάσεις του παρεμπορίου
- Η κάμψη της εμπορικής δραστηριότητας
- Η εγκληματικότητα

«Χαρτογραφώντας» τα παραπάνω προβλήματα, παρατηρούμε ότι είναι εγκατεστημένα σε θύλακες του κέντρου της Αθήνας και εκδηλώνονται σωρευτικά με αποτέλεσμα οι εν λόγω περιοχές να χαρακτηρίζονται από:

- Μετεγκατάσταση των παραδοσιακών κατοίκων τους
- Ευμετάβλητο, ετερογενή και μη σταθερό πληθυσμό
- Μονολειτουργικού χαρακτήρα κοινωνικές δραστηριότητες
- Εμφάνιση μη νόμιμων μορφών ελέγχου της περιοχής
- Σημάδια φτώχειας
- Συγκρούσεις μεταξύ των εγκαταστημένων ομάδων

Το γεγονός ότι τα περισσότερα προβλήματα εντοπίζονται γύρω από κεντρικές πλατείες εξηγείται εύκολα στην ελληνική πραγματικότητα λόγω της ιδιαιτερότητας του δημόσιου χώρου, ο οποίος ορίζεται σε αντιδιαστολή προς τον ιδιωτικό και ως εκ τούτου προσλαμβάνεται ως περιοχή «μη ελέγχου» και «μη ενδιαφέροντος» ή απλά, ως περιοχή που δεν ανήκει σε κανέναν και άρα γίνεται εύκολα αντικείμενο «κατάληψης» από διαφορετικά, ανάλογα με την περίπτωση, συμφέροντα.

⁴³ Ch. Zarafonitou, "Fear of crime in contemporary Greece: Research evidence", in Ch. Zarafonitou (Guest Editor), Special Issue: *Fear of crime. A comparative approach in the European context*", στο *Εγκληματολογία [Criminology]*, October 2011, σ.σ. 50-63.

